

افزودن توضیحات و تعلیقاتی سودمند، در سه جلد (تهران ۱۳۷۶ ش) چاپ شد.

منابع: ابن‌شاکر کتبی، *فوات الوفيات*، چاپ احسان عباس، بیروت ۱۹۷۳-۱۹۷۴؛ ابن‌قُوطی، *مجمع‌الآداب فی معجم الاقصاب*، چاپ محمدالکاظم، تهران ۱۴۱۶؛ ابن‌قاضی شهبه، *طبقات الشافعیة*، چاپ حافظ عبدالعلیم خان، بیروت: عالم‌الکتب، ۱۹۸۷/۱۴۰۷؛ ابن‌کثیر، *طبقات الشافعیة*، چاپ عبدالحفیظ منصور، بیروت ۲۰۰۴؛ ابن‌وردی، *تاریخ ابن‌الوردی*، نجف ۱۹۶۹/۱۳۸۹؛ عبدالرحیم بن حسن اسنوی، *طبقات الشافعیة*، چاپ کمال یوسف حوت، بیروت ۱۹۸۷/۱۴۰۷؛ اسماعیل بغدادی، *هدیه العارفین*، ج ۱، در حاجی خلیفه، ج ۵؛ حاجی خلیفه؛ محمدبن احمد ذهبی، *تاریخ الاسلام و وفیات المشاهیر و الاعلام*، چاپ عمر عبدالسلام تدمری، حوادث و وفیات ۶۳۰-۶۲۱ هـ، بیروت ۱۹۹۸/۱۴۱۸؛ همو، *سیر اعلام النبلاء*، چاپ شعیب ارنؤوط و دیگران، بیروت ۱۴۰۱-۱۴۰۹/۱۹۸۱-۱۹۸۸؛ همو، *العبر فی خبر من عَبر*، چاپ محمدسعید بن بسینی زغلول، بیروت ۱۹۸۵/۱۴۰۵؛ عبدالکریم بن محمد رافعی قزوینی، *التدوین فی اخبار قزوین*، چاپ عزیزالله عطاردی، تهران ۱۳۷۶ ش؛ عبدالوهاب بن علی سُبکی، *طبقات الشافعیة الکبری*، چاپ محمود محمد طناحی و عبدالفتاح محمد حلوی، [قاهره] ۱۹۶۴- [۱۹۷۶]؛ امیرعلیشیر نوانی، *تذکره مجالس النفاثین*، [ترجمه فارسی]، چاپ علی‌اصغر حکمت، تهران ۱۳۶۳ ش؛ یحیی بن شرف نُووی، *تهذیب الاسماء و اللغات*، مصر: اداره الطباعة المنیریة، [بسی‌تا]، چاپ افست تهران [بسی‌تا]؛ رضاقلی بن محمدهادی هدایت، *مجمع‌النصحاء*، چاپ مظاهر مصفا، تهران ۱۳۸۲ ش؛ عبدالله بن اسعد یافعی، *مرآة الجنان و عبرة الیقظان فی معرفة ما یعتبر من حوادث الزمان*، حیدرآباد، دکن ۱۳۳۷-۱۳۳۹، چاپ افست بیروت ۱۳۹۰/۱۹۷۰.

/ مسعود نیکخواه دلشاد /

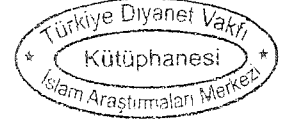
راقم، مصطفی، خوشنویس و نقاش ترک در دوره عثمانی. نام کاملش حافظ مصطفی راقم‌افندی است و در ۱۱۷۱ در اونیة^۱ واقع در استان اردو^۲، در ترکیه، زاده شد. پدرش، محمد قیطان، او را در کودکی به استانبول برد تا در کنار پسر بزرگ‌ترش، اسماعیل زهدی (متوفی ۱۲۲۱)، به حفظ قرآن و تحصیل علوم دینی بپردازد. مصطفی مشق خط را نزد اسماعیل زهدی و خطاطی به نام درویش علی آغاز کرد و به آموختن نقاشی نیز همت گمارد. او پس از کسب مهارت در نوشتن قلمهای مختلف، به‌ویژه نسخ و ثلث، اجازه خوشنویسی یافت و از درویش علی لقب راقم گرفت (اینال^۳، ص ۲۷۳؛ ثریا، ج ۲، ص ۳۶۵؛ سرین^۴، ص ۱۵۶). از آن‌پس به تعلیم خط به فرزندان اشراف و صاحب‌منصبان پرداخت و از این طریق با اشخاص

علما از آن نقل‌قول شده‌است (رافعی قزوینی، ج ۱، مقدمه عطاردی، ص ۳). مؤلف بخش مهمی از عمر خود را صرف تألیف آن کرد و نکات بسیاری درباره زندگی هزاران نفر از فقها، محدثان، ادیبان و حاکمان در این کتاب گرد آورد (همان، ج ۳، تعلیقات عطاردی، ص ۵۸۱). رافعی در آغاز کتاب، به ذکر احادیث درباره قزوین و اوصاف آن، و ثواب غزا (جهاد با کفار) و مرابطة (مرزبانی بلاد اسلامی) در آن پرداخته‌است. زیرا قزوین در آن عصر از مهم‌ترین ثغور سرزمین اسلامی و دارای اهمیت سیاسی، اجتماعی و نظامی ویژه‌ای بوده‌است. در عین حال، مؤلف شماری از این روایات را صحیح ندانسته‌است (همانجا). در فصول دیگر کتاب، رافعی به وجه تسمیة قزوین، کیفیت بنای آن، ذکر قصبه‌ها، زوستاها، قناتها، مساجد، مقابر و مزارهای آن پرداخته و اطلاعات تاریخی مفیدی از حوادث و وقایع شهر (از پیش از اسلام تا زمان تألیف کتاب) داده‌است. در جای‌جای کتاب نیز به‌طور پراکنده، نکات بسیاری درباره امرا و حکام قزوین (از صدر اسلام تا پایان قرن ششم)، محله‌ها، بازارها، مدارس، رباطها، خانقاهها، بستانها، نهرها، سدها، و محصولات کشاورزی قزوین آمده‌است. مؤلف سپس به‌تفصیل نام صحابه، تابعین، علماء، زهاد و مجاهدانی را ذکر کرده که از نقاط دور و نزدیک برای مرزبانی و مشارکت در دفاع از قزوین به آنجا آمده‌اند. او در این بخش از هفت تن از صحابه از جمله سلمان فارسی، ابوهریره، براء بن عازب انصاری و ۲۵ تن از تابعین از جمله اویس قرنی، ربیع بن خثیم و سعید بن جبیر نام برده‌است.

رافعی در ادامه کتاب به ذکر نام و شرح حال علمی عالمی ایرانی پرداخته که در قزوین نشوونما کرده، یا بدانجا هجرت کرده و در آنجا ساکن شده یا از آنجا عبور کرده و فقط مدت کوتاهی در آنجا مستقر بوده‌اند. شمار این علما به بیش از سه هزار تن می‌رسد. سیدجلال‌الدین محدث ارموی فهرستی از رجال این کتاب را از روی نسخه موجود در کتابخانه ملی ایران تهیه و چاپ کرده‌است (نیز رافعی قزوینی، ج ۳، همان تعلیقات، ص ۵۷۹). افزون‌براین، *التدوین* از مهم‌ترین منابع تاریخ اسماعیلیان است. از ویژگیهای دیگر این کتاب وجود احادیث و روایاتی درباره فضائل و مناقب خلفا و تأویلهایی خلاف واقع درباره آنهاست که نشانه تعصب مذهبی اوست. همچنین گاه در آن مطالبی آمده که با منابع تاریخی معتبر ناسازگار است (رافعی قزوینی، ج ۳، همان تعلیقات، ص ۵۸۴-۵۸۵، ۵۹۱). *التدوین* به کوشش عزیزالله عطاردی یک بار در حیدرآباد (همان تعلیقات، ص ۵۸۹) و بار دیگر، پس از تصحیح اغلاط و

İsmail Zühdi, Yeni (091849)
Râkım Efendi, Mustafa (170125)

D3808.

İki Büyük Osmanlı Hattatı:

İsmail Zühdi ve

Mustafa Râkım
Efendiler

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

03 Mart 2019

ESERLERİNİN BAZILARI İSTANBUL'UN FARKLI NOKTALARINDAKİ TARİHİ YAPILAR ÜZERİNDE KAYITLIYKEN BAZILARI DA TOPKAPI SARAYI'NDA MÜHAFAZA EDİLEN İSMAİL ZÜHDİ EFENDİ VE II. MAHMUD HAN'IN ÜSTADI SAYILAN BİRADERİ MUSTAFA RÂKİM EFENDİ'NİN KALEMİNDEN NEŞ'ET EDEN SANAT, SONRAKİ NESİLLERE BÜYÜK BİR MİRAS BIRAKTI.

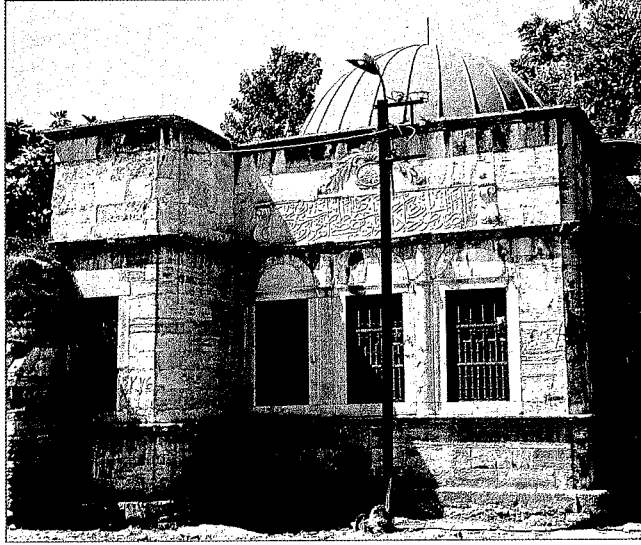
▲ ALI UĞUR KARATAŞ uquradali@hotmail.com

İSMAİL ZÜHDİ EFENDİ

18. yüzyılın başlıca hattatlarından İsmail Zühdi Efendi, Karadenizli bir ailenin çocuğu olarak Ordu'nun Ünye kasabasında dünyaya geldi.¹ Doğum tarihi hakkında kesin bilgi olmayan hattatın Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki 1766 tarihli icâzetnâmesi göz önünde bulundurulduğunda 1740'ların başında doğduğu düşünülmektedir. Kendisinden önce yaşamış ve 1731'de vefat etmiş olan İsmail Zühdi Ağadan² ayırt edilebilmesi için de "Yeni Zühdi" veya "Zühdi-i Sâni" olarak da anılmaktadır.³ Babası Mehmed Kaptan Efendi, İsmail Zühdi'yi eğitim alması için henüz çocuk denilecek yaşta ilmin ve sanatın merkezi olan İstanbul'a getirdi. Küçük yaşta hızını ikmâl eden Zühdi Efendi, yazıya merakından dolayı Eğrikapılı Râsim Efendi (1687-1755)'nin talebesi olan Morali Ahmed Hıfzî Efendi (ö. 1767)'den sülüs, nesih ve rik'a meşk ederek icâzet aldı. Eğrikapılı Râsim Efendi'nin diğer talebeleri olan Mehmed Emin Efendi ve Mehmed Şâkir Mihalicî'dan da istifade ederek sanatını ilerletti. Sultan III. Mustafa (1757-1774)'nin saltanat döneminde sanatı ile dikkat çeken İsmail Zühdi Efendi, Enderûn-ı Hümâyûn'un sülüs, nesih ve rik'a hocalığına getirildi.⁴ Bu görevinden dolayı imzalarında Kâtib-i Sarây-i Sultânî veya

Hâce-i Enderûn-i Hümâyûn unvanlarını vefat edene kadar kullandı.⁵ 12 Aralık 1806 tarihinde vefat eden İsmail Zühdi Efendi, Edirnekapı Mısır Tarlası kabristanında medfundur. Mezar taşı kitâbelerini kardeşi Mustafa Râkım Efendi (ö. 1826), celi sülüs ve celi ta'lik hattı ile yazmıştır. Bu kitâbelerden celi sülüs hatlı baştaşı kitâbesinin yazımı esnasındaki şu hadiseyi Bakkal Arif Efendi (ö. 1909)'nin anlatımıyla Necmeddin (Okuy) (ö. 1976) Efendi şöyle nakletmiştir: "Mustafa Râkım Efendi bu mezar taşı kitâbelerinin yazılarını kalıba alırken o gece rüyasında ağabeyini görür. Ağabeyi İsmail Zühdi Efendi kendisine: 'Harfleri cıız yapmışsın, onlara birer kaftan giydirdi' der. Mustafa Râkım Efendi uyanır uyanmaz harfleri kontrol ettiğinde ağabeyinin dediği gibi harflerin cıız olduğunu görür ve düzeltmelerini yapar."⁶ Kaynaklarda İsmail Zühdi Efendi'nin soyu ile alakalı -kardeşi hattat Mustafa Râkım Efendi dışında başka kimse bilinmese de- İbrahim kızı Hesna Hanım ile evli olduğu, bu evlilikten Mehmed Naif, Adile ve Fatmatüzzehra adında iki kız bir erkek çocuğu dünyaya geldiği, hatta küçük kızı Fatmatüzzehra'nın İsmail Zühdi Efendi'nin vefâtından sonra doğduğu arşiv belgelerinde ifade edilmektedir.⁷

Mustafa Râkım Efendi'den, "La havle..." çektiren bir şaheser: "La havle velâ kuvvete İlla Billah!'-İlâ-yi'l-Azim."

Mustafa Râkım Efendi, Karagömrük'te Atikalipaşa Camii yakınında "Hattat Râkım Sokağı" üzerinde bulunan türbesinde gömülmüştür. Yanındaki mezar, öğrencisi Mehmed Hâşim Efendi'ye aittir. Bu türbe, yakın zamana kadar, bu büyük hattatın adına yakışmayacak bir durumda; bakım-sız, harap ve toz toprak içindeydi. Râkım'ın sandûkasının üstüne bir naylon örtü atılmış, türbenin açık pencerelerinden giren toz toprak ve süprüntüler her tarafı kaplamış durumdaydı. Bir süre önce, arka tarafındaki, eskiden Vakıflarca kiraya verilen eski ve harap ahşap ev yıktırılmış ve türbenin restorasyonuna başlanmıştır.

Râkım Efendi Ünye (Ordu) doğumlu ve Mehmed adlı bir kaptanın üçüncü oğlu olup ağabeyi ünlü hattat İsmail Zühdi Efendi gibi küçük yaşta İstanbul'a gelmiş; burada bilime, güzel yazıya ve resme çalışmıştır. Önce ağabeyinden meşk ederek sülûs-nesih icâzetini oniki yaşında aldı. Daha sonra, Hüseyin Hablî'nin öğrencisi Üçüncü Derviş Ali'den (Öl. 1786) de yazı meşk etmiş; her türlü yazıda, özellikle sülûs celsinde ve ressamlıkta ustalık kazanmıştır. Resimlerinden biri Reisülküttap Râtîb Efendi tarafından Sultan III. Selim'e sunulup beğenilince, sık sık huzurda bulunma onuruna kavuşur. Sarayda sikke ressamlığı ve tuğrakeşlikle görevlendirilir. Zaman içinde İzmir, Edirne, Mekte, İstanbul ve Anadolu pâyelerini kazanmış; 1822'de de fiilen Anadolu kazaskerliğine getirilmiştir.

Celî sülûste maharetini ağabeyinin vefat yılı olan 1806'dan sonra ortaya koymuş, 1815'te gerek sülûs celsinde gerekse tuğrada gelişimini tamamlamış ve en mükemmel ve en güzel eserlerini bu yıldan itibaren vermeye başlamıştır. Celî sülûste harflerin bünyesini islah etmiş, harflerin büyüklüğüyle kalem kalınlığı arasındaki ideal ölçüyü yakalamış, istifte organik bütünlüğü ve âhengi sağlamış ve harflerle hareketler arasında olağanüstü bir uyum ve dayanışma oluşturmuş-

tur. Kendisinden sonra gelen hattatlar, celî sülûs ve tuğrada onun yolundan yürümüşlerdir. Ta'lik yazısı, çağdaşı Yesârîzâde'nin yazısı karşısında tutunamamıştır.

Hattat Râkım'ın Sultan II. Mahmud'a yakınlığı ve ona hat dersleri vermesi, 1808'de padişah olmasından sonradır. Sultan II. Mahmud'dan başka, Mehmed Hâşim ve Recâî Efendi gibi değerli hattatlar yetiştirmiştir.

Saraya intisabı dolayısıyla oldukça rahat bir yaşam sürmüştür. Sultan II. Mahmud Râkım Efendi'yi, saraylısı Emine Hanım'la evlendirmiş; ancak çocukları olmamıştır. Mustafa Râkım 15 Şaban 1241 (Milâdî 25.3.1826) günü vefat etmiş, vasiyeti üzerine Atikalipaşa Camii avlusu yanındaki arsaya gömülmüş, sonradan mezarının üstüne eşi tarafından bir türbe ve yanına medrese inşa edilmiştir.

Türbesinin alın kısmında celî sülûs yazıyla:

"Rahmetullahi te'âla

Sâbıkân sadr-ı Anadolu ve hâzin-i kelâm-ür rabbânî Hattat Mustafâ Râkım Efendi rûhiyçün fâtiha, 1241, ketebehu Mustafâ Râkım"

yazmaktadır. Bunu Râkım sağlığında yazmış ise, tarihini ölümünden sonra öğrencisi Hâşim Efendi koymuş olmalıdır. Bu konuda çeşitli rivâyetler varsa da, belgeye dayanan herhangi bir bilgi mevcut değildir. Kitâbeyi, öğrencisi Hâşim Efendi, çeşitli Râkım yazılarının kalıplarından derleyerek düzenlemiş de olabilir.

Ünlü hattat Kazasker İzzet Efendi, Nakşidil Türbesi'nin yazılarını hayranlıkla uzun uzun seyrederek ve "Ne kadar çaba gösterilse, yazıda Râkım'ın derecesine varmak mümkün olamaz" dermiş..

15 MART 2002

Derleyen / Edited by İrvin Cemil Schick

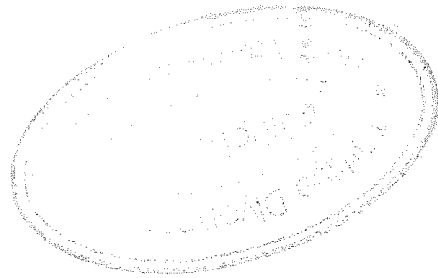
M. Uğur Derman Armağanı: altmışbeşinci

yası münasebetiyle sunulmuş tebliğler.

Sabanci Üniversitesi, İstanbul - 2000

S. 145 - 174.

DN: 75099

Hattat Mustafa Râkım'ın Celî Sülüs'ün Estetiğinde Ortaya Koyduğu Yenilikler

Süleyman Berk

Râkım'ın *celî sülüs* yazısında ortaya koyduğu yeniliklerin daha iyi görülebilmesi için kendisinden önce ortaya konan örneklerle bakılması ve dikkatle incelenmesi gereklidir. Bu konuda kısa bir karşılaştırma, Râkım celîlerinin azametini ve güzelliğini ortaya koyacaktır.

Giriş

Lugatte “âşikâr, iri, büyük” manalarına gelen celî, istilâh olarak hat sanatında bir yazı cinsinin, meşk kaleminden daha kalın kalemle yazılan iri şekline verilen isimdir. Meselâ, *sülüs* yazısı normal olarak 2,5 mm'lik kalemle yazılır; bu ölçü aşılmaya başlar. Kalem kalınlığı üç katına ulaştıkça yazı artık celî olur. Sülüs yazı ile celî yazı arasındaki ölçü ile yazılan yazıya da Türkçe'de tokça sülüs, Arapça'da *sülüseyn* adı verilmiştir. Celî yazının kalınlığının sınırı yoktur. Ayrıca, “celî” kelimesi bir yazı çeşidini değil, karakterini ifade eder.¹

¹ M. Uğur Derman, “Hat,” *Türk Ansiklopedisi (TA)*, c.XIX (İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1971), s.52; a.mlf., “Celî Yazılar,” *İlgi*, 1, 29 (Mayıs 1980), s.30; Ali Alparlan, “İslâm Yazı Çeşitleri: 3 Celî Sülüs,” *Sanat Dünyamız*, 33 (1985), s.27; M. Uğur Derman, “Hat San'atında Osmanlı Devri,” *İslâm Kültür Mirâsında Hat San'atı (İKMHS)* (İstanbul, İslâm Tarih San'at ve Kültür Araştırma Merkezi [IRCICA], 1992), s.35; Ali Alparlan, “Celî,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 1993), c.VII, s.265; Muhittin Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar (HatSanatı)* (İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 1999), s.89; Ali Alparlan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi* (İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999), s.105.

Mustafa Râkım Efendi's Architectural Calligraphy

Süleyman Berk

Rakım Efendi Mustafa (1701/25)

THE MAIN IMPORTANCE OF the Ottoman calligrapher Mustafa Râkım Efendi lies in the fact that he achieved something hitherto unrealised in *jali thulth* script and the sultanic *tughra* (imperial cipher). More specifically, he found the right proportions for letters of more than a certain thickness, an accomplishment that had eluded preceding calligraphers, while beautifying the letters and form of the *tughra*.

Mustafa Râkım Efendi was born in 1171/1758 in the town of Ünye in the Black Sea district of Ordu. Moving to Istanbul at an early age, he began his studies in theology, as well as learning calligraphy from his older brother İsmâil Zühdi Efendi (d. 1221/1806). He received his licence at the age of twelve.¹ Despite some difficulty, he was able to establish his own stylistic school in *jali thulth* and *tughra* and deeply influenced the artists who came after him. He did so by analysing the works of the pioneering calligrapher Hâfız Osman (1642–98) and applying the aesthetic norms in the form and posture of the master's *thulth* letters to *jali thulth*. He also revolutionised the *tughra* by reforming both the letters and the overall form. He improved the shapes of individual letters by giving them *kalem hakkı* (that is, using the full range of penstrokes to render the wide and narrow parts of each letter), while reorganising the *istif* (composition, stacking) of the *kürsü* (the lower part of the *tughra* containing the sultan's name, title and patronymic), giving it a more robust appearance. He was always in search of innovation in his art, and this is demonstrated by the free witticism that inflects many of his works. The novel features of the *jali thulth* script that he developed emerged particularly after 1221/1806, the year of his brother and teacher's death, as becomes clear when his works are classified chronologically. Mustafa Râkım Efendi was also a painter, and was appointed draftsman at the Imperial Mint (*sikke ressamı*). He held several distinguished posts including Supreme Judge of Anatolia. Having suffered partial paralysis, he died in 1826 and was buried in a mausoleum next to the religious school built in his name in the Karagümrük district of Istanbul.

Râkım's architectural calligraphy is located in Istanbul. The *jali thulth* inscriptions at the mausoleum and enclosed graveyard (*hazire*) of Nakşidil Sultan in the district of Fatih, as well as those of the Nusretiye Mosque in the district of Tophane, carry his signature. Sources also attribute the calligraphic bands (*kuşak yazısı*) of the Cihangir Mosque (later destroyed by fire and rebuilt) to Mustafa Râkım. An interesting example of his work on architectural structures is the inscription on the mausoleum in which he is buried, which bears his own signature at the end. He was also responsible for the restoration inscription in the Office of the Superintendent of the Treasury at the Topkapı Palace, the *jali ta'liq* (Ottoman *nasta'liq*) inscriptions of the Miskinler Tekkesi (leprosarium) and its fountain at Karacaahmed in Üsküdar, the fountain of Başçuhadar (head footman) Seyyid Ömer Ağa in Gülhane, the *jali thulth* inscriptions of the İhsaniye fountain in Üsküdar and the Zevki Kadın Sıbyan Mektebi (elementary school) and its fountain in Fındıklı. In addition, both the script and the signature of the Karlık fountain inscription are testimony to Râkım's artistry. There are also numerous sultanic *tughras* by Mustafa Râkım Efendi on various architectural structures. Finally, some of his tombstone inscriptions were also considered within the scope of this chapter, in view of the materials of which they are made.

We shall now review Mustafa Râkım Efendi's works of architectural calligraphy and their principal characteristics in chronological order.

İSAM DN
221978

ADDE YAYIMLANDIKTAN
ARA GELEN DOKÜMAN

22 Subat 2014

İslam tettekilere enstitüsü dosyası 5/1-4 (1977)
S. 265-278, İstanbul

DOKÜMANTASYON MERKEZİ

- Şeyh Humidullah
- Ahmed-i Karahisari
- Hafız Osman
- Mustafa Râkım
- Ullâkumud c. talâddin
- Yesari z. de Mustafa 1727

Dans cette communication consacrée aux écoles calligraphiques turques, nous nous contenterons d'étudier les causes et les effets de la naissance de ces écoles. Ce qui veut dire que nous ne parlerons pas de leurs fondateurs pas plus que des oeuvres qu'ils ont créées. C'est pourquoi les sources utilisées dans notre communication sont en nombre restreint et que, par contre, les remarques dues à l'expérience sont nombreuses. D'ailleurs tirer une communication des sources ayant trait à la calligraphie et qui sont uniquement consacrées aux biographies était presque impossible. La plupart de nos remarques sont dues à notre expérience de calligraphe et à ce que nous avons appris de notre maître N e d j m e d d i n e O k y a y, un des derniers calligraphes marquants de la Turquie.

Nous croyons qu'il ne sera pas inutile de jeter un coup d'oeil à l'évolution de la calligraphie islamique, jusqu'à l'époque qui a vu la fondation de l'école de Cheikh Hamdullah, la première école calligraphique que nous allons étudier. Ceci nous permettra de mieux apprécier l'apport des Turcs dans ce domaine ainsi que l'importance des écoles calligraphiques turques.

On sait que celui qui a réformé le premier l'écriture K o u f i et en a tiré les six espèces d'écriture appelées *aqlâm-i sitta* (T h u l u t h, N e s k h, M o ħ a q q a q, R e y h ā n ĩ, T a w q ĩ, R ĩ q ā), c'est Ibn Moqla (mort en 939)¹, célèbre calligraphe qui a vécu sous le règne des Abbassides. Il est considéré comme l'inventeur de ces écritures qui sont les plus courantes parmi les écritures islamiques. Ibn Moqla a tâché d'embellir l'écriture K o u f i qui était carrée, en l'arrondissant et en la rendant plus lisible.

Ibn Bawwāb (mort en 1022)², calligraphe qui a vécu sous le règne des Abbassides un siècle après lui a encore plus embelli ces écritures, qui sont conçues durant 200 ans à partir des mêmes principes.

Yāqout-el-Musta'şımī (mort en 1299)³ qui a vécu également sous le règne des Abbassides a joué un rôle considérable dans le développement de

* Cette communication a été présentée au IVème Congrès International des Arts turcs, tenu à Aix-en-Provence (10-15 Septembre 1971).

1 Souyoldjouzâde Mehmed Nedjib, Devhat-ul-Kuttâb publié par Kilisli Rifat, İstanbul, 1942.

2 Ibid.

3 Moustakımzâde Suleyman Sa'eddedin, Tuhfe-i Hattatin (publié par Ibn-ul-Emin Mahmoūd Kemâl, İstanbul 1928) et Habib, Hatt-u-Hattatan, İstanbul, 1316.

Not: Bu Makale Ahmed-i Karahisari posetindedir.

28 HAZİRAN 2000

EYÜPSULTAN SINIRLARI İÇERİSİNDE HATTAT MUSTAFA RAKİM'A AİT MEZARTAŞI KİTABELERİ

DR. SÜLEYMAN BERK

1964 Bursa doğumlu. İlk orta ve lise tabsilini İstanbul'da tamamladı. 1998 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Fakülte yıllarında hattat Mubittin Serin'den rik'a meşketti. Hattat Hasan Çelebi'den başladığı sülüs ve nasib meşklerine devam etmektedir. Temmuz 1999'da "Hattat Mustafa Rakim'da Celi Sülüs ve Tuğra Estetiği" isimli doktora tezini Prof. Dr. Mubittin Serin'den tamamladı.

[28-30 Mayıs 1999] Tebliğler, İstanbul-2000, s. 242-249

DN: 73504

Resim 1: İsmail Zühdî
Kabrinin 1996 yılındaki Genel
Görünümü

Resim 2: İsmail Zühdî
Kabrinin 1999 yılındaki Genel
Görünümü

Rûhâniyetli belde Eyüpsultan, hat sanatımız açısından da önemli bir mekândır. Burada mevcut cami, türbe, çeşme ve mezartaşı kitabelerinde hat sanatının önemli şâheserlerini görebilmek mümkündür.

Konumuz olan mezataşlarının hattatı Mustafa Râkım Efendi 1171/1758 Ordu/Ünye doğumlu olup, küçük yaşta İstanbul'a gelerek hattat olan ağabeyi İsmail Zühdî (?-1806) Efendi'den sülüs ve nesih yazılarını meşketmiştir. Hat

icazetini 12 yaşında 1183/1769 yılında almıştır. 1241/1826 yılında vefat eden Râkım Efendi'nin türbesi Fatih Karagümrük, Atık Ali Paşa Cami karşısındadır.

Hattat Râkım'ın yazıda asıl maharetini ortaya koyduğu alan celi sülüstür. Padişah tuğralarına da son estetiği Râkım vermiştir. Osmanlı'da aklâm-ı sitte (sülüs, nesih, muhakkak, reyhanî, tevki' ve rikâ) özellikle sülüs ve nesihle daha ikinci Bâyezid döneminde bir üslup oluşmasına rağmen, celi yazıda

1826

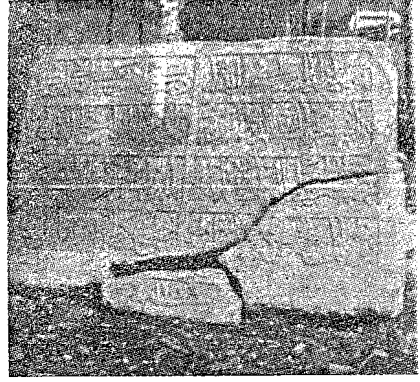

da, birçok tarih yazarları tarafından bir «Delî» zannedilir.

Cinsi temâyülleri bakımından muhakkak ki bir hasta idi; nazarında kadın, sâdece nesil üreten bir vasıta idi, şövaliye kıymetleri ile beraber, tarihte, bu bakımdan, Büyük İskendere, Roma İmparatoru Hadriyanusa ve Fransa kralı III. Hanriye benzer; gönül oyunlarında, bütün hayatı boyunca, sinebülbülü, tâzerü ve çârebrü gençlerle düşüp kalkmıştı; has nedimlerinden ilk göz ağrısı Melek Ahmed Paşaya öz kızı Kaya Sultanı vermişti; mahrem hayatına karışan isimler arasında Musa Çelebi-den sonra küçük Siyavuş Paşayı, Hasan Halife'yi, defterdar güzelce Mustafa Paşayı, silâhdar Bosnalı Mustafa Paşayı sayabiliriz. Pâdişaha bu visinde kötü rehber olanların başında da meşhur Abaza Mehmed Paşa gelir, asrının bu eşsiz macerâperesti, velinimetinin bir gazab anında da cellâda teslim edilmişti. Sultan Muradın zevk temâyüllerini öğrendikten sonra Revan Kalesini Türklere topsuz tüfeksiz teslim eden İranlı Yusuf Han İstanbul'a geldikten sonra ise, padişah, «mey ve mahub» âlemlerinde çirkâfın girdabına yuvarlandı. Yeni efendisini eğlendirmek için, kendisine ih-san olunan koruda dışı güller ile sarılmış camdan bir hamam yaptıran Yusuf Han resmen «ihtisas sahibi has nedim» unvanını aldı, o acı kuvvetde pehlivan yapısını, işret ve suîitimal çürüterek otuzbir yaşında sirozdan ölüm döşegine serdi.

Şurasını da ehemmiyetle kaydetmek lâzımdır ki, pâdişahı bu sapık zevkinde tamamen serbest bırakan, hattâ ona bu yollarda hizmet edenleri el altından teşvik eden anası Kösem Sultan olmuştu, saltanat hırsı ile yapıp kavruyan bu korkunç kadın için Dördüncü Murad, bulunmaz evlâd idi, Kösem bu devirde gözde bir haseki rekabetinden uzak, harem-in, sarayın, devletin tek hâkimesi olarak yaşamıştı.

Sultan Muradın hastalığı, H. 1049 = M. 1639 da, Bağdad seferinde meydana çıkmıştı, sefer dönüşünde yatağa düştü, hekimler kendisini içkiden menetttiler, o yılın ramazan ayında oldukça ağırlaştı, bayrama doğru birden iyiliğe yüz tutdu; bayram tebriklerini kabulden sonra sahilde Sinan Paşa köşküne gitti, hazırlanan deniz eğlencelerini seyretti «gül gibi açılıp handan oldu.» hatta at istedi, at koşdurup eğlendi, sonra At meydanında gözdesi Silâhdar Mustafa Paşanın sarayına gitti, burada kurulmuş olan büyük bayram yerini sey-

Biz hâlâ, Birinci Cihan Harbinin Çanakkale şehitleri için, onların şanına lâyık bir âbide dikemedik; ve ne acı bir ihmal eseridir ki, zamanımızdan 175 yıl önce, Hacı Halil Ağa isminde, tarihinin şanlı vakalarına meftun bir hayır sahibinin Rumeliye ilk geçen ecdadımızın hâtırası için Gelibolu şehitliğine koydurduğu bir kitabe taşı da, bugün kırılmış ve bir köşeye atılmıştır; belki de bu satırların yazıldığı sırada tamamen kaybolmuştur. Gelibolulu okuyucularımızın bizi bu hususta aydınlatmasını rica ederiz. Bu kıymetli taşın üzerindeki metin şudur:

Bu şehitler eyledi fi sebillâh gazâ
Desti küffardan Geliboluyu eylediler rehâ
Din için canlarını feda kıldı bunlar, oldu şehit

Bunları defneylediler bu mahalle etkiyâ
Çün Hacı Halil Ağa va'zeyledi, bilmeyen
Bilsün bunları, bunlara itsün düâ
Bu nişanenin vaz'ına budur diğer tarih olur
Bin yüz seksen dokuzda var oldu bina

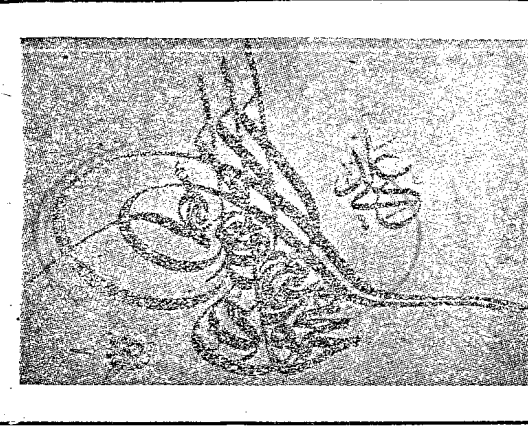
1189

retti, silâhdar paşa pâdişahın şerefine parlak bir ziyafet verdi, mahremeleri, Sultan Muradın mutadı olan eğlence vasıtalarını hazırlamışlardı, bu arada «tahriki şevkü neşat ve isticlâbı inşirahü inbisat kasdiyle câmi gülfama nigâh endaz olmalarını rica ve niyaz ettiler.» O gün, Sultan Muradın, matlubunca son safası ve son içkisi oldu, saraya döndü ve ertesi gün tekrar yatağa düştü, hastalık seyrini süratle takip ederek şevvalin onaltıncı perşembe günü grupdan sonra ruh teslim etti. Sarayda öldüğü oda, kardeşi şehzade Kasım'ı boğdurduğu idi. (Devamı 307 nci sahifede)

Hattat Mustafa Râkım Efendi

1757 - 1826

Yazan: Prof. Dr. SÜHEYL ÜNVER

Türk hat sanatının kudretli bir siması olan Mustafa Râkım Efendi, maalesef hakkiyle tanıtılmamış, eserleri lâyikiyle etüt edilmemiştir. Profesör Dr. Süheyl Ünver, bu yazısında da ifade ettiği gibi, heyecan ve zevk duyarak hazırladığı bu makalede, size üstat Râkım'ı, bütün hususiyetleri ve kıymetiyle tanıttacaktır.

Sevgili kari'lerim, size bu sefer de bana son derece heyecan veren ve bizim en yüksek ve kudretli yazı üstadlarından olan rahmetli hattat Mustafa Râkım efendiden bahsedeceğim cihetle duyduğum sevinci tarif edemem. Niha-yet ben bir hekimim amma bakınız bu Türklüğün ruhen incelemesinde ve yükselmesinde âmil olan değerli bir san'atkarımızın karşısında ne kadar heyecan duyuyorum. Sizler de böyle lâyikiyle tanınmamış ve hattâ üzerinde durulmamış ve yüksek şahsiyetlerimizden herhangi birisini ele alarak araştırmalar yapınız. Sonra böyle şimdiki çeşitli mevruların altında ben de sizlerin imzalarınızı görür ve iftiharla onları okur, sizlerle işte Türk böyle olur diye iftihar ederim.

Acaba benim burada şânına lâyık ta'zimle ve san'atına hayranlıklarım la bahsedeceğim hattat Mustafa Râkım efendi bizde tanınmamış bir şahsiyet midir? Hayır o malumdur, fakat kâfi derecede bilinmiyor. Onun ismini işitenlerimiz ve hattâ bilenlerimiz az değildir. Belki onun ismini duymuş olup da yazılarının buldukları yerleri bilenler de azdır. Lâkin biliyor musunuz ki onun âşıkları ve hâlâ onun peşinden koşanlar vardır.

Bizde Râkım'ın san'ati ve kudreti hakkında ilk yazıyı yazarlar arasında İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Ahmet Süreyya (Saltuk) vardır. Duydukları heyecanı kuvvetle ifadeye çalışmışlardır. Râkım'ın âşıklarının başında üs-

tad Sami Evranosoğlu ve hattat Necmeddin Okyay gelir. Her ikisi de yazıları hususunda çok titizdirler. Bilhassa Sami beyin Râkım hakkında yazdığı manzume âşıkları arasındaki toplantılarda zaman zaman okunur. Bu âşıklar arasında bilhassa Râkım'ı da katmak lâzımdır. Zira kendisine ve san'atına karşı hürmeti ve derin râbitası olan bu hassas, sinirli denecek derecede titiz üstad da zaman zaman yazılarını yerlerinde gider görmüş. Kendisine karşı aşkına bakınız ki Fatihde sizlerin görmenizi dilediğim yazılarını görmeğe gittiğinde iskemleyi alır karşılarında oturur ve yazılarının yerlerinde kendisince otokritiğini yaparmış. İdealist ve kendi san'atine bağlı ve yaptığının mânasını bilen bir sanatkar böyle olur. Rakım bir hattattır ama, onda bütün sanatkar geçinlelerin bile bugün alacakları pek çok ders vardır.

Râkım 193 sene önce 1171 (1757-58) de Karadeniz sahilinde Ünyede doğmuştur. 70 hicri sene yaşamış ve 14 Şaban 1241 (1826) da vefat etmiştir. 1957 de doğumunun iki yüzüncü yılını kutlamağa şimdiden hazırlanalım. Nitekim 1951 senesi Martın 23'ü ölümünün 125 inci yıldır. O gün kabrinde, onu seven âşıkları, onun yazıları, fotoğraflarından ve imzalarından ibaret süslü bir müze kuracaklar, hakkında toplantılar ve neşriyat yapacaklardır. İşte ben size şimdiden bu müjdeyi veriyorum.

Mustafa Râkım efendi daha çocukluğunda bir hârikadır. Karadeniz halkının pek çok

Rakım Ef. Mustafa 13.11.2000

Gift of
IRCICA.

Cildini de
Süleyman Berk
yaptırdı.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

Süleyman BERK

HATTAT MUSTAFA RÂKİM'DA CELÎ SÜLÜS VE
TUĞRA ESTETİĞİ

DOKTORA TEZİ

39501

TEZ YÖNETİCİSİ

Prof. Dr. Muhittin SERİN

ERZURUM - 1999

HATTAT

MUSTAFA RÂKİM EFENDİ

Hayatı, San'atı ve Eserleri

091823

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	91823
Tas. No:	927 MUS

Dr. Süleyman BERK
İstanbul / 2003

KAYNAK YAYINLARI

Bir Süheyl Ünver Klâsiği

Hattat Mustafa Râkım Defteri

● Süleyman BERK

Kültür ve sanat tarihimizde önemli yeri olan merhum Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'in hattat Râkım'ın hatırasını yâd etmek maksadıyla 1952-1955 yılları arasında hazırladığı "Hattat Mustafa Râkım" defterinden evvel, bu değerli hattatımızı tanıtmamızın daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

Hat sanatı tarihimizde önemli yeri olan Mustafa Râkım Efendi, 1171/1758 tarihinde Ordu ilinin Ünye ilçesinde dünyaya geldi. Babası Mehmed Kaptan'dır. İlk öğrenimini memleketinde tamamladıktan sonra, tahsilini ilerletmek maksadıyla İstanbul'a geldi. İstanbul'a kaç yaşında geldiği belli değildir.¹

İstanbul'da, ağabeyi İsmail Zühdî'nin himayesinde ilmî tahsiline başladı. Ayrıca ondan sülûs-nesih meşkederek² 1183/1769 tarihinde on iki yaşında icâzet aldı.³ İcazet aldığı anda kendisine "Râkım" mahlası verildi. Ayrıca III. Derviş Ali (ö. 1200/1786)'den nesih meşketti.⁴ Bu arada ilmî tahsilini de tamamlayarak ilmiye icazetnamesini aldı. Hâfız ve müderris olan Râkım, imzalarında bu unvanlarını kullanmıştır.

Resme karşı da ilgisi olduğundan,⁵ yaptığı bir resim, reisü'l-küttâb Râtib Efendi vasıtasıyla III. Selim'e takdim edilince, resim beğenildi ve padişah kendi resminin yapılmasını istedi.⁶ Resmi yapıp takdim edince, kendisine

müdürlük payesi verildi.⁷ Yine bu vesileyle "sikke ressamlığı" ve "tuğrakeşlik" görevi de verildi. Râkım Efendi sırasıyla 1224 / 1809'da İzmir mevleviyeti, 1229 / 1814'de Edirne pâyesi, 1231 / 1816'da Mekke pâyesi, 1233/1818'de İstanbul pâyesi, 1235 / 1820'de Anadolu pâyesi ve 1238 / 1823 tarihinde ise Anadolu Sadareti'ne atandı.⁸ Kendisi Saray'a intisabı dolayısıyla pek rahat bir hayat geçirmiştir. II. Mahmud döneminde rağbet gören Râkım Efendi, devamlı Saray'a davet edilir, Padişah kendisi ile yazı meşkededi.⁹

Hayatının sonlarına doğru felç geçiren Mustafa Râkım Efendi, nihayet 15 Şaban 1241/ 25 Mart 1836 Cumartesi günü vefat etmiştir.¹⁰ Vasiyeti gereği Fatih-Karağümrük'te Atikali Paşa Camii yanındaki arsaya defnedilmiştir. Sonradan mezarının üzerine hanımı tarafından bir türbe ve medrese inşa ettirilmiştir. Bugün türbe harap bir vaziyette, medrese ise yıkılmıştır.

HAT TARİHİNDEKİ ÖNEMİ

Mustafa Râkım Efendi bütün zorluğuna rağmen, celi sülûs ve tuğrada bir "mektep" oluşturarak, kendinden sonraki hattatlara derinden tesir edecek değişimi

gerçekleştirmiştir. Râkım'ın celi sülûste yaptığı değişim şu başlıklarda toplanabilir¹¹:

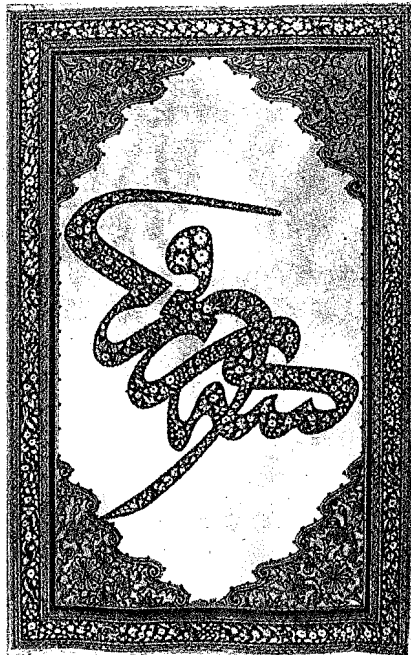
1-Harflerin yapısını ıslâh etmiştir

2-Harf kalınlığı ile kalem kalınlığı arasındaki ideal ölçüyü yakalamıştır

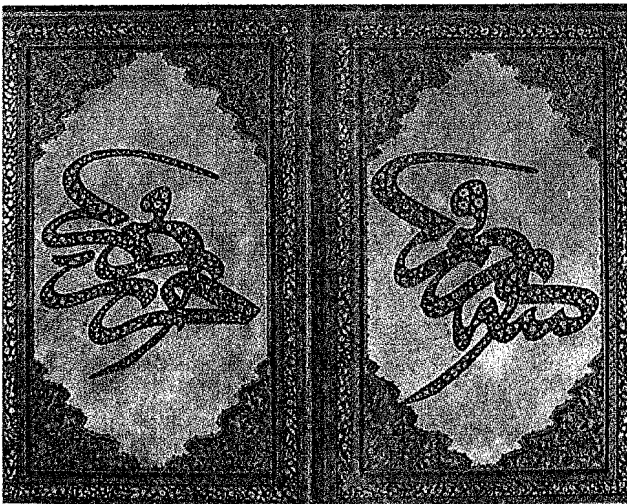
3-İstifte olağanüstü başarı sağlamıştır

Mustafa Râkım'a gelinceye kadar hattatlar, celi sülûs harflerinde yapı olarak tenâsübü, ölçüyü bir türlü sağlayamamışlardır. Başlangıcından itibaren özellikle Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı döneminin celi sülûsleri, harf ve istif yönünden incelendiğinde harflerin kütlüğü, yalınlığı yanında, kalem yazılış özelliklerinin bu-

Üst Kapağın Görünümü

Mustafa Râkım Defteri'nin alt ve üst kapakları

İsmail Hakkı

SANAT

*Estetik, Yaratma, Türk sanatı, Dil, Edebiyat, Temsil, Musiki,
Resim, Mimarlık, Tezyini sanat, Şehircilik üzerine görüşmeler.*

SEMİH LÖTFİ

SÜHULET KÜTÜPANESİ

İSTANBUL 1934

Ayrıca Türk sanatının muayyen devirlerde canlı mahlûklardan, insan vücudundan ve siymasından kaçan temayülünü tabiat düşmanı bir harsin zafı şeklinde ve gerilik nümunesi olarak teşhir eden hükümler de verilmiştir. Bu hükümler bir kere yanlıştır. Çünkü Türk tarihinde canlı mahlûkların tasviri daima memnu kalmamıştır. Bunu yalnız İslâm medeniyetinin kıymetlerinde aramak lâzım gelir. Saniiyen bediî faaliyet daima tabiatçı olan bir faaliyet değildir. Bediî heyecanları veren şey ne ilim, ne de zekâdır. Bu, faaliyetimizin apayrı bir şeklidir. Tabiatçı olmamak, sanatkâr olmamak değildir. Sanatte natüralizm, Rönesans ananeciliğinden başka birşey değildir. Bugün sanatın kübist, antinatüralist, sürrealist şekilleri en yeni, en asrî telâkkiler olarak anlaşılıyor. İslâm dinine girdikten sonra canlı mahlûklar üzerinde bediî faaliyetlerine müsait zemin bulamayan Türkler, güzel yazılar üzerinde çalışarak sürrealist bir şube iccat ettiler. Bu vaziyet bir millet için emsalsiz bir kazançtır.

Tabii hakikati sonuna kadar ihmal eden perspektif yerine ruhi ahengi kanun olarak kabul eden, ilim ve hendese yerine yalnız hats ve sayrueti arayan Türk hattatlarının eseri yüzlerce sene evel antinatüralist telâkkiyi taşıyan orijinal bir hamlenin ifadesinden başka ne olabilir? Türk sanatı garazsız ve ivazsız bir tarzda eyice tetkik edilseydi onda hususî bir estetiğin büyük dehası keşfedilecekti.

Türk sanatını gören mütefekkirler Gustave Le Bon'dan ibaret olmadığı cihetle bu sanat hakkında verilen hükümler de daima menfi değildir. Fransa'da Kübizm cereyanına kitaplarıyla ve zekâsiyle en çok hizmet eden mimar Le Corbusier Türk eserlerinin nümunelerini beşer fikrinin yarattığı mühim eserler arasında görüyor. İslâm sanatine dair yazı yazmış olan Migeon ve Saladin Türk eserlerinden bahsederken bunları bütün diğer İslâm sanat şubelerine faik ve gerçi Avrupa klâsikleri nevinden değil, fakat başka bir neviden yüksek insanîyet eserleri olarak zikrediyor. Ne yazık ki bir çok şey bilmediğimiz gibi kendimizi de bilmiyoruz.

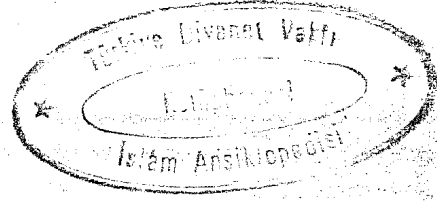
Türk mütefekkirleri, Türk sanat tarih ve içtimaiyatçıları bu derece büyük ve aşil bir sanatın teşrihini, fizioloji ve felsefesini yapmaya muvaffak olsalardı mazi fikri çok aydınlanır, millî hatıra çok zenginleşirdi...

HATTAT MUSTAFA RAKİM SOKAĞI

Şehremaneti sokaklara meşhur Türklerin isimlerini vermektedir. Fazıl arkadaşımız Osman bey bu hususta çok hizmet edebilecek bir zattir. Hattat Mustafa Rakımı hatırlayıp hatırlayamadığımı bilmiyorum.

MUAMMER ÜLKER

25 TEMMUZ 1992

Başlangıçtan günümüze

TÜRK HAT SANATI

The art of
TURKISH CALLIGRAPHY
from the beginning up to present

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi	
Kayıt No. :	7757
Tasnif No. :	7456 ÜLK-T

TÜRKİYE İŞ BANKASI
TÜRKİYE İŞ BANKASI

KÜLTÜR YAYINLARI
CULTURAL PABLICATIONS

İsmail Zühdî Efendi

Ünye'li Mehmed kaptanın oğludur. Ünlü hattat Rakım Efendi'nin ağabeysidir. Öğrenimini İstanbul'da tamamlamıştır. Sülüs ve nesih yazıyı Ahmed Hıfzı Efendi'den öğrenmiştir. Döneminin en büyük hattatlarından bir öğrencisine verdiği icazette (hat diploması) hat şeceresini yani hat hocalarını, İsmail Zühdî, hocası Ahmed Hıfzî, onun hocası Abdullah, onun hocası Mehmed Rasim, onun hocası Abdullah, onun hocası da Hafız Osman; başka bir öğrencisine verdiği icazette ise İsmail Zühdî, hocası Mehmed Emin Efendi, onun hocası da Mehmed Rasim diye göstermektedir. Ayrıca 1180 H. tarihinde Mehmed Şakir Mihalici'den de icazet almıştır. Saray-ı Hümayun (Padişah Sarayı) hattatlarından olmuştur. 40 Kur'an-ı Kerim, pek çok hilye-i şerif, pek çok murakka, kıt'a ve levhalar yazmış ve pek çok da öğrenci yetiştirmiştir. Hat öğrettiği kimseler arasında döneminin en büyük bilgini Şahzade Ataullah Efendi de vardır. 1 Şevval 1221 H.'de, 1806'da yani Ramazan Bayramının ilk günü ölmüştür. Edirnekapısı mezarlığına gömülmüştür. Mezar taşı yazısı yönünden bir şaheserdir. Kardeşi Mustafa Rakım Efendi tarafından yazılmıştır.

Hattat Hafız Mustafa Rakım Efendi

1171 H.'de Ünye'de doğmuştur. Mehmed Kaptan'ın oğludur. Öğrenimini İstanbul'da tamamlamıştır. Hat derslerini ağabeyi ünlü hattatlarımızdan İsmail Zühdî Efendi, Eğrikapılı Mehmed Rasim Efendi öğrencilerinden Ahmed Hıfzı Efendi'den alarak celî sülüste ve resim sanatında üne kavuşmuştur. Devlet adamlarının çocuklarına yazı öğretmesinden Padişah'ın dikkatini çektiği için III. Sultan Selim'e takdim olunmuştur. Kendisinden Sultanın resminin yapılması istenmiş, yaptığı resmin beğeni kazanması üzerine müderrislik payesi, sikke-i hümayun ressamlığı ve tuğra hattatlığı gibi çok önemli görevler verilmiştir.

Sultan Mahmud'un şehzadeliği sırasında O'na yazı hocalığı yaptığı ve Sultan yazıyı iyice öğrenip benimsediği için değerli hoca Sultan'ın hayat boyu saygı ve sevgisine erişmiştir. Padi-

Rakım Efendi hattı.

şah tuğraları o'nun yüce zevki ile son şekle getirilmiştir. Tarihler onun için "Celî hatta asrının yegânesi idi" diye yazmaktadır. "Hatta eslâf-ı muasırini ve ahlâfı içinde misli bulunmayan bir üstad-ı âli şandır. (Hatta çağında kendinden öncekiler ve sonrakiler içinde eşi bulunmayan sevgisi yüce bir üstadtır.)

Kendisine sırasıyla İzmir, Edirne, Mekke kadılık payeleri verilmiş, 1233'te İstanbul, 1235'te Anadolu Kazaskerliği payeleri ile de onurlandırılmıştır. 1238'de ise bilfiil Anadolu Kazaskeri olmuştur.

1241 H., 1825 yılında ölmüş, vasiyeti gereğince Karagümrük'te adına medrese yapılmış olan yere gömülmüştür. Mezar taşında kendi ketebesini "1241 ketebuhu Mustafa Rakım" yazıdır.

"İsbât-ı kemâle varsa hâcet
Âsârı anm ider şehâdet"*

* Değerinin kanıtlanmasına gerek varsa/O'nun eserleri tanıklık eder.

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

1.20. Mustafa Râkım Efendi

Osmanlı devrinde fevkalade bir gelişme gösteren Hat sanatının gerçek dâhilerinden birisi de Mustafa Râkım Efendi'dir. O kadar ki Râkım'a kadar hat câmiasında Şeyh Hamdullah, Hâfız Osman isimleri dillerde dolaşırken Râkım'ın gelişi ile bu efsaneler bitip, onların yerini sadece Râkım almıştır. Ve 200 yıldır da dillerden düşmemektedir. Onun bu sanattaki mevkiini ve dehasını çok güzel tavsif eden bir kaside var ki bu kasidenin bazı beytlerini almak, onu hakkıyla anlatmak için lüzumlu olduğu muhakkaktır:

Mustafa Râkım idi âgah, ilm ü hikmete
Malik etmiş anı Hak, enva-ı zib ü ziynete,
Şair-i nükte-şinas, tuğrakeş ü ressam idi,
Sikke değiştirdi ol Sultan Mahmud-u aslete
Yaptığı resmin Selim-i Salis canlı sanup
Görse Behzad-ı şehir, mutlak düşerdi hayrete.
Şeyh'le Osman Efendi görseler derler idi
Layık oldun âferin bizden ziyade hurmete.
Görmedi, görmez felek artık bu zatın mislini
Hak, garik etsin anı bahr-ı vâsi-i rahmete

Hat tarihimizin bu büyük ustada hakkında bazı görüşleri aktarmak onun bu sanattaki mümtaz ve erişilmez mevki hakkında bazı bilgiler edinmede faydalı olacaktır.

Mustafa Râkım hakkında çalışma yapan zevattan merhum Ahmet Süheyl Ünver'in görüşü şöyle:

"...Sülüs, nesih ve ta'lik ve bilhassa celîde muazzam bir üstaddir. Râkım'ın yazılarını anlayabilmek için eserlerini yerlerinde hemen her gün görmelidir. Yazı hiçbir hattatın elinde Râkım'daki kadar teşahhus edememiştir. Onun muazzam eserleri karşısında hayretle durmamak kâbil değildir. Hiç kimse bu zat kadar latif ve bedii tarzda yazmağa muktedir olamamıştır. Tuğraları eski şekillerinden ıslah ederek en iyisini tasavvur edilemeyecek derecede nefis ve yeni bir tarzda yazmağa kendisinden başka kimse muvaffak olamadı. Tuğrayı bazan herkesin kendi dar zevkine göre uydurmasına mani'

II. MAHMUD'UN SANAT ÇEVRESİ (Yüksek Lisans Tezi)

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi:	
Dem. No:	87068
Tas. No:	700-95607
	MER.1

TALIP MERT

Tez Danışmanı: Doç. Dr. UFUK GÜLSOY